

ҰЙЫМНЫҢ ШЫҒЫНДАРЫН ОЛАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУ ОРЫНДАРЫ БОЙЫНША ОПТИМИЗАЦИЯЛАУ

Кулекешова А.Б.

Аннотация

Бұл мақалада кәсіпорындардың өндіріс шығындарын есепке алу әдістері жіктеліп, сипаттама берілген. Өндіріс шығындарын оптимизациялаудың алғашқы сатысы болып өндіріс шығындарын зерттеп, жіктемесін қарыстырып, ұйымның қызмет түрлеріне сәйкес шығындарды есепке алудың тиімді әдістерін таңдау үшін ұсыныстар берілген. Сонымен қатар, автор өндіріс шығындарын оптимизациялаудың басты жолы, кәсіпорынның жұмыскерлері мен қызметкерлерінің біліктілігін көтеруді ұсынады.

Кілттік сөздер: шығын, өзіндік құн, «директ-костинг», «стандарт-костинг», функционалды жүйе, зиянсыздық деңгейі, маржиналды табыс, сертификаттау.

Кіріспе.

Кез келген бизнес үшін негізгі мақсат – анағұрлым жоғары пайда табу, құрылтайшыларының мүддесіне сәйкес кәсіпорынның нарықтық құнын жоғарлату. Нарықтың нақты қажеттілігін және меншікті (қолда бар және болашақ) мүмкіншіліктерін бағалау, нарықтық сұранысқа бет бұру – кәсіпорынның стратегиясын өңдеу және оны қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық механизмдерін құру негізгі мәселе болып табылады. Компаниялар менеджерлері тауардың (жұмыс пен қызметтің) сапасын төмендетпей өндіріс шығындарын оптимизациялау жолдарын әрдайым іздестіруі керек. Қазіргі кезде кәсіпорындарға шығындардың төмен деңгейімен қатар, сапаны мақсатты

бағытталған түрде жоғарлатуы қажет. Анағұрлым аз жұмсалған шығындар кәсіпорынға тұтынушылар алдында бағаны төмендетуді немесе тауарлар мен қызметтерге, персоналдарға инвестициялар салуды немесе компания имиджін жақсартуды айырықша ескеруді қажет етеді[1].

Сондықтан қазіргі таңда экономика салаларындағы кәсіпкерлер, меншік иелері өндірістік шығындарды үнемді пайдалана отырып, өндірістік қалдықтарды барынша төмендетуге, бәсекеге қабілетті, сапалы өнім өндіруге, өнімнің өзіндік құнын төмендетуге мүдделі болуға тиісті. «Шығындар есебінің жүйесі өнімнің өзіндік құнын басқару

талаптарына сай келуге тиіс» деп К.Т. Тайғашина өз еңбегінде келтірген [2]. Өндірістік есептің басты мақсаты – басқаруға алынатын өндірістік қызметтің өткен, қазіргі және болашақ нәтижелерін қоса алғандағы өндірістік шығындардың есебін жүргізу.

Өндірістік есеп басқару процесінің құрамдас бөлігі бола отырып, компаниялардың және мекемелердің ағымдағы қызметін бақылауға, оның стратегиясын жоспарлауға, барлық ресурстарын тиімді пайдалануға, қызмет нәтижесін бағалауға және талдауға байланысты маңызды ақпараттармен қамтамасыз етіп отырады. Ал өндірістік есептің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып шығындар есебі мен өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау болып саналады. Сондықтан, өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау мен шығындар есебін тиімді ұйымдастыру – кәсіпорынның қазіргі жағдайы мен даму бағытына талдау жүргізудің нәтижесінде саланың өндірістік ерекшеліктеріне қарай шығындардың қалыптасуын анықтай отырып, саладағы шығындардың есебін ұйымдастыру мен өнімнің өзіндік құнын калькуляциялауды жетілдіру, сондай-ақ өнімнің өзіндік құнын төмендету жолдарын іздестіру өзекті мәселе болып саналады.

Ә.Н. Дәуренбекова өзіндік құнды басқару - бұл кез-келген шаруашылық субъектілеріндегі басқару қызметінің едәуір күрделі және ең маңызды бөлігі, өйткені ол өтіп жатқан өндірістік үрдістерінің

барлық жақтарын қамтиды деген тұжырымдама келтірген [3]. Өнімнің өзіндік құны – тауардың бәсекегеқабілеттілігін жоғарлататын шарттарының, материалдық және еңбек ресурстарының құны өзгермегенде өндіріс көлемін ұлғайтатын құралдардың бірі.

Шығындардың пайда болу орыны – шығындар мен калькуляциялау баптарын экономикалық элементтері бойынша сипаттайтын талдамалық есеп объектілері болып табылады [3].

Тәжірибеде шығындарды пайда болу орындары бойынша топтастырудың үш нұсқасын қолданады.

- берілген бөлімшенің өнімінің өзіндік құнын анықтай отырып, барлық құрылымдық бөлімшелері бойынша жүйелі топтау;
- бөлімшелер бойынша өзіндік құнды анықтамай топтастыру. Бұл жағдайда тікелей шығындар нақты өндіріс көлеміне шаққандағы жоспарлы мөлшерімен салыстыру жолымен бақыланса, ал жанама шығындар жоспарлы сметамен салыстырылады;
- кәсіпорын бойынша жалпы – мұның негізі шығындар шикізат пен өндіріс жұмкерлерінің еңбек ақысы негізінде топтастырылады[3].

Сонымен қатар өндіріс үрдісіне сәйкес шығындардың

пайда болу орынын өндірістік және қызмет көрсетуші деп те жіктейді.

Шығындардың пайда болу орыны бойынша есепті жүргізу ХХ ғасырдың 20-шы жылдарында калькуляциялау үрдісін дұрыс жүргізу мақсатында пайда болды. Шығындарды пайда болу орындары бойынша есепке алуға түрткі болып өнімдер, тауарлар, жұмыстар мен қызметтер түрлері бойынша бастапқы топтастыруды жүргізе алмау табылды.

Цех немесе басқада бөлімше шығындардың пайда болу орыны ретінде нақты көрсетіледі, бұл бір жағынан сол орында пайда болған жанама шығындарды топтастырып, дұрыс таратуға септігін тигізеді.

Ақпараттар мен әдістер.

Кез келген кәсіпорын қызметін жүзеге асыру шығындарсыз жүргізілмейді. Сондықтан шығындарды, оның ішінде өндіріс шығындарын есепке алу әдістерін зерттеу негізінде оптимизациялау жолдарын қарастыру керек.

Зерттеу объектісі ретінде компаниялардың қызмет

Бірте – бірте шығындарды пайда болу орыны бойынша есепке алу мақсатына дұрыс және дәл калькуляциялаудан басқа, ресурстарды тиімді және негізделе отыра жұмсауды бақылауда қосылып, пайда болу орындарында шығындарды бақылау жүргізіле бастады.

Пайда болу орындары бойынша шығындарды жіктеу әр кәсіпорын үшін әр түрлі және жеке жүргізіледі. Өндірістік бөлімшелер арасында өндіріс шығындарын топтастыру шығындарды бақылаусыз жұмсалуды болдырмай және олардың мөлшері үшін нақты орындаушылар мен басшыларға жауапкершілік тағайындайды [4].

барысында пайда болатын жалпы өндірістік шығындар көлемі алынған. Барлығымызға мәлім егерде шығындар көлемі анағұрлым аз болса, соғұрлым компанияның таза табысы артады.

Зерттеу нәтижелері компаниялардағы өндірістік шығындарды есепке алу әдістерін қарастыра отырып жүргізілді.

Талдау және нәтижелерді талқылау.

Шығындарды оптимизациялаудың алғашқы кезеңінде нақты тауардың немесе кәсіпорынның бөлімшесінің шығындарының құрамы мен құрлымын талдау қажет. Ч Хорнгерн және басқалары шығындарды есепке алу мен өзінді құнды калькуляциялау әдістері кәсіпорынның бөлімшелерінің

арасында, тауарлар (жұмыстар, қызметтер) немесе тұтынушылар арасында таратуда тиімсіз болып саналады[6]. Жалпы қабылданға есеп ережелері ұйым бөлімшелерінің нәтижесін ашып көрсетпейді, сондықтан кейбір компаниялар олардың қызметтері туралы нақты ақпараттар бергендіктен кейінгі кезде қызмет

түрлері, шығын объектілері бойынша шығындарды есепке алу жүйесіне көшкен.

Шығындарды басқарудың жаңа әдістерін қолдануда Қазақстандық тәжірибе батыстық тәсілдерден әлдеқайда кейінге қалды. Негізделген басқару шешімдерін қабылдау үшін өнім

бірлігін өндірудің өзіндік құны туралы ақпараттармен қамтамасыз етілу керек. Өндіріс шығындарын және өнімнің өзіндік құнын қалқуляциялауды оптимизациялаудың әртүрлі әдістері бар.

Кесте 1- Халықаралық әдістерінде шығындарды есепке алу ерекшеліктері

Әдістер атауы	Өнім шығына (өзіндік құнды қалыптастыратын)	Кезең шығындарында есепке алу
Стандарт –кост	Бір өнімге және орындалған жұмысқа анықталған стандарттық (нормативтік) шығындар негізінде өткен кезеңдер орташа жоспарлы шығындарының негізінде есепке алынады	Жоспарлы және нақты шығындар арасындағы айырмашылық
Толық және кесілген күн бойынша қалқуляциялау жүйелері: - директ кост - абзорпшен-кост	Директ-кост жүйесі (айнымалы шығындар бойынша есептеу, салым әдісі)	
	Тікелей материалдар, тікелей еңбек ақы, айнымалы өндірістік үстеме шығындар	Тұрақты өндірістік үстеме, коммерциялық, әкімшілік шығындар
	Абзорпшен-кост жүйесі (толық есепке алу әдісі, өндірістік шығындар негізіндегі әдіс)	
	Тікелей материалдар, тікелей еңбек ақы, айнымалы және тұрақты өндірістік үстеме шығындар	Коммерциялық және әкімшілік шығындар
«Дәл мерзімге жүйесі» (Just in Time)	Тікелей материалды шығындар	Тікелей еңбек ақы шығыны, өндірістік үстеме, әкімшілік, өнімді өткізу шығындары
ABC жүйесі (Activity-	Белгілі бір қызметке	Өндірістік процесспен

Based Costing)	(өндірістік процеске) апарылатын барлық шығындар	байланыссыз шығындар- өнім өндірісі бойынша шығындар бөлігі, сатып алу , өндірісті ұйымдастырумен байланысты шығындар
----------------	--	---

Өндірістік үстеме шығындарды тарату әдістері жоғарыда көрсетілген шығындарды есепке алу әдістерінде бірдей болуы мүмкін. Өйткені үстеме шығындар- өндірісті ұйымдастырумен және басқарумен байланысты шығындар, яғни бірнеше өнім түрлеріне қатысты болғандықтан кәсіпорындарда тек тарату арқылы ғана өнімнің өзіндік құнына енгізіледі [7].

Шығындарды толық қосуға байланысты толық шығындар (Абзорпшен -кост) және айнымалы (тікелей) шығындарды (Директ-кост) есепке алу әдістерін ажыратады. Толық шығындар бойынша есепке алу әдісінің ерекшелігі болып тікелей шығындар өңделген және қолданылатын нормаларға сәйкес өнім бірлігіне немесе өнімнің басқа өлшеміне апарылады. Мұнда жанама шығындар өнім бірлігіне үстеме шығындардың коэффициенттерінің көмегімен базаларына пропорционалды таратылады. Әдетте өзіндік құнды калькуляциялауда шығындар есебі бірнеше этаптан өтеді: шығындардың пайда болу орыны бойынша барлық шығындарды жинақтау және бөлімшелер бойынша жанама шығындарды

тарату; соңғы өнімді өндірмейтін бөлімшелердің шығындарын қандай да бір базасына сәйкес өнім шығаратын бөлімшелерге қайта тарату; соңғы өнімді өндірмейтін бөлімшелердің үстеме шығындарын дайын болған өнімге қандай да бір базаға сәйкес қайта тарату. Ұйымның пайдасы жанама салықтарсыз анықталған түсім мен өндірілген немесе өткізілген өнімнің өзіндік құны арасындағы айырмашылық ретінде анықталады.

Өндіріс шығындарын есепке алу мен өзіндік құнды калькуляциялаудың басқа нұсқасына толық емес өзіндік құнды есептеу жатады. Өзіндік құн құрамына тек тікелей шығындар, немесе тек айнымалы, немесе тек өндірісік шығындар ғана енгізілуі мүмкін. Бірақ өзіндік құн құрамына шығындар толықтығына байланысты түрліше қосылуына сәйкес, ағымды шығындардың бір бөлігі есепке алынбай және калькуляцияланбай, зиянсыздық деңгейіне жеткенше дейін құрамына тұрақты шығындарды қосатын, ал жеткеннен кейін салық салуға дейінгі пайданы (операционды пайданы) қосатын маржиналды пайда есебінен жабылады.

Дәл осындай шығындар есебін жүргізу «Директ-костинг» жүйесіне тән. Жүйенің мәні

айнымалы шығындар өнім түрлері бойынша жинақталып, ал тұрақты шығындар жеке шотта есепке алынып, сол кезеңдегі жиынтық қаржылық нәтижеден есептен шығарылады. Шығындарды тұрақты және айнымалы деп бөлу, бәсекелестік жоғары болғандағы шектелген нарықта жүргізіледі, әдетте, әрдайым шығындарды зерттей отырып, пайда алу үшін өткізу көлемін жоспарлау қажеттілігінде, яғни зиянсыздық нүктесін анықтауды білдіреді[8].

Шектелген өзіндік құн жүйесін қолдана отырып, өндіріс көлемі, шығындар мен пайда арақатынасы мен байланысын жедел түрде талдауға болады. Ол жоғары рентабельді өнімдерді есепке алуды қарастырып, болашақта тек сол өнім түрлерін өндіруге көшуді сипаттайды. Өйткені нақты өнім түрлерінің өзіндік құнына тұрақты жанама шығындарды есептен шығару нәтижесінде өткізу бағасы мен айнымалы шығындар арасындағы айырмашылығын кемітеді. Өзіндік құн баптарының кемуі есебінен оның нормалануы, есебі, бақылауы қысқарып, онымен қоса шартты-тұрақты, үстеме шығындар есебі мен бақылануы жақсарып, олардың берілген нақты кезеңдегі сомасы пайда мен зиян туралы есеп беруде көрсетіледі, ал бұл өз алдында шығындардың пайдаға әсерін сипаттайды.

Ал өндіріс шығындарын есепке алудың «Стандарт – костинг» жүйесін пайдалану нәтижесінде өндірістік шығындар: тікелей материалдық, тікелей еңбек ақы және жалпы өндірістік үстеме

шығындар бойынша ауытқулар құрамалары пайда болады. Тікелей материалдық шығындар бойынша ауытқу құрамасы оны қолдану мен бағасы бойынша анықталса, ал тікелей еңбек ақы шығындары бойынша ауытқу құрамасы еңбек өнімділігі мен еңбек ақы мөлшері бойынша есептеледі. Өндірістік үстеме шығындар бойынша ауытқу құрамасы өндіріс көлемі мен нақты шығындар арасында пайда болған ауытқу нәтижесінде анықталады. Ауытқуларды құрамаларға ажырату мақсаты болып әртүрлі деңгей басшылары жүзеге асыратын нақты талдау нәтижелері деңгейін жоғарлату табылады. Шығындардың жеке түрлері бойынша жауапкершілікті белгілі бір жауапкершілік орталықтарына жүктейді. Ауытқулар пайда болғанда себебі анықталып, түзетілетін болады. Қажет болған жағдайда қабылданған стандарттар қайта қарастырылады. Қазіргі кезде өндірістік шығындарды есепке аудың нормативті әдісін немесе «стандарт – костинг» жүйесін қолдану ресми түрде немесе нақты жағдаймен байланыссыз жүргізілуде[9].

Кейінгі кезде ХХ-ғасырдың 80 жылдарында экономистер Купер мен Каплан енгізген шығындарды есепке алудың функционалды әдісі (ABC әдісі) кең өріс алуда. Оның қарапайым жүйеден айырмашылығы болып кәсіпорын бойынша өнімдер түрлеріне сәйкес үстеме шығындарды таратудың бірнеше базаларын қолдану табылады. Осындай әдістің нәтижесінде есеп дәлірек жүргізіледі. Шығындарды

есепке алудың функционалды жүйесінде екі кезеңді тарату қолданылады. Бірінші кезекте қарапайым есептегі сияқты экономикалық мазмұнына немесе шығу орындарына сәйкес емес, жеке шаруашылық іс-әрекеттерге сәйкес үстеме шығындар жүйеленеді. Шығындар нақты іс-әрекетке апарылып немесе таңдалған тарату базасына сәйкес іс-әрекеттер арасында таратылуы мүмкін. Екінші кезеңде анықталған базаларына пропорционалды өнімдердің шаруашылық іс-әрекеттерінің өндірілген көлеміне байланысты өнімдер арасында таратылады. Шығындар есебінің функционалды әдісін енгізуде нақты өнімдерге үстеме шығындарды анағұрлым негізделген апаруда тарату базаларын анықтау ауқымды кезеңі болып табылады. Шығындар есебінің функционалды әдісін қолдану шаруашылық іс-әрекет түріне сәйкес баптарына шығындарды біріктіру жолымен өзіндік құнды бұрмалау бойынша мәселелерді шешеді. Бұл әдісті енгізу тиімді болатын компаниялар шығындарды қате тарату нәтижесінде пайда болатын өзіндік құнды бұрмалауды болдырмас үшін шығындарды тиісті қызметтер орталығына апаруды. Шығындарды функционалды есепке алудың негізгі мақсаты болып шаруашылық үрдістерді басқару арқылы шығындарды басқару табылады. Шығындар белгілі бір қызметтер нәтижесінде пайда болады, сондықтан түрлі қызметтердің тиімді орындалуын жоғарлату кәсіпорынның

шығындары құрлымын оптимизациялауға әкеледі [10].

Енді осы аталған әдістер негізінде өзіндік құнды калькуляциялап, нәтижесін салыстыруға болады. Кәсіпорын мектеп оқушыларына арналған әскери киімдерді тігумен айналысады. Тігін цехынан екі түрлі өнім шығарады, біріншісі – күнделікті киюге арналған А өнімі деп белгілейік, екіншісі парадқа арналған киім, В өнімі деп белгілейік. А және В өнімдері екі технологиялық үрдістен тұрады. Әр технологиялық үрдіс 30 өндірістік бірліктерден (тігін машиналарынан) тұрады. Есепті кезеңде А өнімін өндіруде 22 тігін машиналары қолданылған, ал В өнімі 26 станокта тігілді. Қалған өндірістік бірліктер профилактикалық жөндеуде болды. Есепті кезеңде тікелей шығындар 2870,5 мың теңгені құрады (оның ішінде А өнімі бойынша 1 722,3 мың теңге, В өнімі бойынша 1148,2 мың теңге). Есепті кезеңдегі өткізу көлемі – 4680,3 мың теңгеге тең болды (оның ішінде А өнімі бойынша 2808,2 мың теңге, ал В өнімі бойынша 1872,1 мың теңге) айнымалы өндірістік үстеме шығындар кезең ішінде 512,8 мың теңге, тұрақты өндірістік үстеме шығындар 310,5 мың теңгені құраған. Есепті кезең бойы 500 өнім өндіріліп, сатылды. Енді өндіріс шығындарын есепке алудың әр түрлі әдістерін қолдана отырып өндірістік өзіндік құн деңгейін анықтауға болады.

Толық өзіндік құн әдісінде толық нақты өзіндік құн калькуляцияланып, нақты

жұмсалған шығындар мен өндірілген өнім арасында құндық айырмашылық пайда болмайды. Үстеме шығындарды тарату негізіне өндірістік жұмыскерлер еңбек ақысы алынған.

Айнымалы шығындар бойынша өзіндік құнды калькуляциялағанда тек айнымалы шығындар: тікелей материалдар, тікелей еңбек ақы және айнымалы өндірістік үстеме шығындар алынады. Көбінесе бұл әдісті «директ-кост», маржиналды калькуляциялау жүйесі немесе шектелген немесе кесілген құн жүйесі деп те атайды. Айнымалы өндірістік үстеме шығындарды тарату базасы ретінде өндірістік жұмыскерлер еңбек ақысы

алынған. Ал тұрақты өндірістік үстеме шығындар қарылық нәтиже есебіне жабылдады.

Ал шығындарды есепке алудың функционалды жүйесінде (ABC әдісі) әр қызмет түрі үшін өзіндік шығындар құрамы мен таратудың базалық көрсеткіштері бар екенін сипаттайды. ABC әдісінің ерекшелігін қарастыру үшін өндіріс шығындарының айнымалы және тұрақты бөлігі бойынша ақпараттарды ашу керек. Жәнеде үстеме шығындарды тарату үшін әртүрлі тарату базалары алынады. Нәтижесінде жоғарыда қолданылған әдістердің негізінде анықталған өзіндік құнды салыстыру келесі кестеде көрсетілген

Кесте 2- Өнімнің өзіндік құнын есептеуді салыстыру

Көрсеткіштер	Толық өзіндік құн бойынша	«Директ-кост» жүйесі бойынша	ABC әдісі бойынша
Өнімнің өзіндік құны, теңге:			
А	4360,6	3988,0	4163,6
В	3026,7	2778,6	3023,9
Шығындар жиыны, мың теңге	3693,8	3383,3	3593,8
Оперционды табыс	986,5	1297,0	1086,5
Өткізу табыстылығы	21,08	27,71	23,21

Әрине кестеде көрсетілген мәліметтер негізінде бірден осы әдістер тиімді деп тұжырымдауға болмайды. Бұл тек әр әдістің салыстырмалы сипаттамасы. Әр кәсіпорын өндіріс шығындарын оптимизациялау жүргізу үшін бір өндірістік үрдісті, кәсіпорынның бір бөлімшесінің шығындарын есепке алуды біртіндеп, зерттеу

жүргізе отырып, өндіріс ерекшелігін, шығарылатын өнім түрлерін, өнім технологиясын ескерек отырып жаңа әдіске көшуді қарастыруы керек. Және де ол тек шығындарды есепке алу жүйесін өзгертумен ғана шектелмейді. Мұнда маркетингтік, менеджменттік әдіс – тәсілдердіде қоса қолдану қажет.

Қорытынды

Нарықтық қатынастар қалыптасқан жағдайда, өндірісті басқару жүйесін қайта қарау кезінде «өндірістік шығындар есебі» және «өнімнің өзіндік құнын есептеу» сияқты ұғымдар заманауи өндірістік есеп бойынша түбегейлі түрде жаңа сипатта қарастырылады. Өнім өндіру шығындары есебі мен өнімнің өзіндік құнын есептеуді ұйымдастыру тәсілдері әлі толық деңгейде жасалып біткен жоқ. Сондықтан өндіріс шығындарын оптимизациялау үшін терең талдау жүргізбей қол жеткізуге болмайды.

Сонымен шығындарды пайда болу орыны бойынша шығындарды оптимизациялау болып, ұйым шығындарын жинақтау, әр пайда болу орталықтары бойынша қызмет нәтижесін анықтап, онда ауытқуын, оның себебін, ауытқуларға жауаптыларды, оларды жою бойынша қабылданған шараларды көрсету үшін тиімді жүргізу. Әр кәсіпорында жауапкершілік орталықтарына немесе шығынның пайда болу орындары бойынша бөлу шығындарды басқару жағынан, ұйымның саласын, технология ерекшеліктерін, өндіріс процесі мен оның техникалық немесе ұйымдастырылуын, шығарылатын өнім номенклатурасын, нақты жағдайдағы ерекшеліктеріне және сәйкес талаптарға жауап беруі керек.

Өндіріс шығындарын оптимизациялауға қол жеткізу үшін, тек өндіріс шығындарын тиімді есепке алу мен қатар

кәсіпорынның шаруашылық үрдістерін тиімді басқару арқылы шығындарды оптимизациялауды жүзеге асыру үшін ұсынылады:

Біріншіден, ұйымның қызметкерлері мен жұмыскерлерінің біліктілігін арттыру. Егерде жұмыскерлерді жаңа технологиялар мен техникаларды игеруге қайта даярлау жүргізсе, ал шаруашылық үрдістерді тиімді жүзеге асыру үшін қызметкерлерді сертификаттау деңгейіне көңіл бөлуі керек. Кейінгі кезде Қазақстанда бухгалтерлер мен өндірістік және қаржылық менеджерлерді сертификаттау арқылы біліктілігін жоғарлату курстары жүзеге асырылуда.

Екіншіден, шығындарды басқаруды тиімді жүргізу үшін, кәсіпорынның қаржылық жағдайын ғана талдап қоймай, сонымен қатар өндіріс шығындары мен өнімнің өзіндік құнын азайту үшін келесідей талдау жүргізу қажет:

- 1) есепті кезеңдегі жиынтық шығындар мөлшерін зерттей отырып, оны жоспарлы немесе өткен кезең мәліметтермен салыстырып, шығындар динамикасының өзгерісін және өнімді өткізу көлемінің өзгеру қарқынын салыстырып, зерттейді;
- 2) шығындар құрлымына бағалау жүргізе отырып, әр шығын бабының үлес салмағын, оның жиынтық сомасы мөлшерінің өсу

- қарқынын және шығын баптары бойынша шығын мөлшерінің өзгеру қарқынын, олардың жоспарлы немесе өткен кезең мәліметтерімен салыстырып, динамикасын бағалайды;
- 3) негізгі өнім түрлері бойынша және олардың жиынтық жоспарлы немесе өткенкезең көрсеткіштерін, динамикасы бойынша нақты өндірістік және толық өзіндік құнды салыстыру, берілген көрсеткіштердің ауытқуын, негізгі факторларға әсерін есептейді;
- 4) тұрақты және айнымалы шығындарды зерттеп, негізгі өнім түрлері және жалпы кәсіпорын бойынша зиянсыздық нүктесін бекітеді;
- 5) қаржылық тұрақтылық пен операционды тетікті қорлармен жабылу үлесін анықтайды;
- 6) құрлымдық бөлімшелері бойынша өнімнің өзіндік құнын бағалап, тікелей шығындарды өнімді шығару көлемімен байланыстыра отырып, олардың жоспарлы мөлшерімен сәйкестендіріп, ал жалпы өндірістік және жалпы әкімшілік шығындарды – олардың жоспарлы сметасын құрып, салыстырады;
- 7) өндірістік емес шығындардың үлесін және оның өткен жылғы мәліметтермен салыстырып, өзгеру қарқынын анықтайды.

Үшіншіден, егерде жоғарыда аталған ұсыныстар ұйымдар үшін ауқымды және шығынды болатын болса, шығындар деңгейін талдауды аудиторлық тексеріс жүргізгенде аудиторлық компанияларға, жеке консалтингтік қызмет көрсететін ұйымдарға жүктеуге болады.

Сондықтан да қазіргі кезде бәсекелесті кәсіпкерлік ортасында бәсекеге қабілетті өнім өндіріп, қызметтер көрсетіп және жұмыстар орындау үшін, әр басшы компанияның шығындарын оптимизациялау жолдарын міндетті түрде қарастыру қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. [Optimized production and quality control of Ga-68-DOTATATE](#)
Автор: Aghanejad, Ayuob; Jalilian, Amir Reza; Maus, Stephan; идр. IRANIAN JOURNAL OF NUCLEAR MEDICIN, Том: 24, Выпуск: 1, Стр.: 29-36, WIN 2016
2. Тайғашынова К.Т. Басқару есебі. Оқу құралы. Алматы: «LEM баспасы» ЖШС, 2011.-332 б.

3. Дәуренбекова Ә.Н. Шығындарды басқару. Алматы: Экономика, 2009, 158 б.
4. Алданиязов К.Н. Управленческий учет и анализ: Учебное пособие. 2-изд. – Алматы, 2014. – 168 стр. книга 1.
5. Тайғашынова Қ.Т. Тереңдетілген басқарушылық есеп. ТМҚ басқару. Оқу құралы. 1 бөлім. Алматы: Экономика, 2008, 212 б
6. Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар, «Управленческий учет», 10-е издание, перевод с английского, издательство: Питер, Санкт-Петербург, 2007;
7. К. Друри, «Управленческий и производственный учет», 6-е издание, перевод с английского, издательство: ЮНИТИ-ДАНА, Москва, 2007;
8. МКК ГОСТЕВ и Г Аудит. Оптимизация затрат. Управление затратами: снижение себестоимости, минимизация издержек, повышение рентабельности. <http://www.gostew.ru>
9. Бороненкова С.А. Управление затратами по отклонениям. info@biznes-planirovanie.ru
10. Recycling vs. reprocessing. Optimization of a gossypol production process Автор: Laoretani, Daniela S.; Iribarren, Oscar A. [CHEMICAL ENGINEERING RESEARCH & DESIGN](#), Том: 100, Стр.: 135-147, aug 2015

Резюме

В этой статье, описаны и классифицированы методы учета затраты на производство. Первым этапом оптимизации издержек является исследование производства, рекомендованы исходя от вида деятельности предприятия выбирать наиболее эффективные методы учета затрат. Также автор предлагает ключом к оптимизации издержек производства повышать квалификации рабочих и служащих компании.

Summary

In this article, methods described and classified account the production costs. The first step is to study the optimization of costs of production are recommended based on the type of activity of the enterprise to choose naiboleee effective cost accounting methods. The author also offers the key to the optimization of production costs to increase the qualification of workers and employees